

Verili tercihlerle ussal davranmaya çalışan gericiliğini besler.

İnsan

1. ussal yargularla tercih ederek ya da
2. içinden geldiği gibi ya da
3. kendini kaybederek

davranabilir. Kendini kaybederek davranmanın fiziksel tepki olduğu, içinden geldiği gibi davranmanın estetik davranış olduğu, ve ussal yargularla tercih ederek davranılırken içinden geldiği gibi davranmanın ötesine geçiliyorsa bunun da etik davranış olduğu düşünülebilir. Halbuki bu ayırım kendini imkânsızlaştırır. Ussal yargularla tercih ederken, davranışı, tercihlerinin insana doğal olarak verili olduğu düşünülürse fiziksel değerlendirmenin, zevkini yansıttığı düşünülürse estetik değerlendirmenin, diğer insanlarla ilişkisine değgin olduğu düşünülürse etik değerlendirmenin konusu olur. Hem de, bir bakıma fiziksel, bir bakıma estetik, bir bakıma da etik değil, her bakımdan hem fiziksel, hem estetik, hem de etik olarak değerlendirilebilir; bu durum da, sürekli bir anlamdan diğerine sıçramaları olanaklı kılar. Örneğin, bir yandan, insana tercihlerinin tamamen kendi keyfine kalmış olduğu söylenirken, diğer yandan bu insanın tercihlerini doğal olarak verili alıp çözümlene yapılabilir, bir başka yandan da tercihlerin toplumsal olarak belirlendiği söylenebilir. Abesin sağladığı sanal çeşitlilik ve renklilikle büyülenmemiş bir zihin için bu yaklaşım, verimsiz olmakla kalmaz mutlak olarak müsriftir.

İktisadi çözümlenmede, bir yandan ussal tercihlerin yanı sıra, insanın her hangi bir kurallılığa bağlanamayacak tarzda içinden geldiği gibi ya da kendini kaybederek de davranabileceği yadsınırken, diğer yandan içinden gelmenin ve kendini kaybetmenin ussal tercihler çözümlemesine açıklanmış tercihlerle dahil edilebileceği yanlış empoze edilir. Böylelikle, bir tür ben-insan/o-insan karmaşasına ([bknz.](#)) düşülmüş olunur. Ussal tercihler çözümlemesi iç-gözleme dayalı olarak, yani ben-insana dayalı olarak onaylatılırken, açıklanmış tercihler

çözümlemesi o-insan yaklaşımıyla yapılır. Açıklanmış tercihler çözümlemesini uygulayana göre insanın düşünmesi, ussal olarak karar vermesi ve buna dayalı olarak tercih etmesi çözümlene bakımından ne gerekli ne de zorunludur; insan usuna dayalı olarak davranmasa bile, davranışı kurallılık arz edebilir ve bu kurallılıklar hayvanların davranışlarındaki kurallılıklar ya da aletlerin işleyişindeki kurallılıklar nasıl tespit edilip ussallaştırılıyorsa öyle tespit edilip ussallaştırılabilir. Böylece bir yandan ussal tercihler görüşüyle verili usu ve tercihleri dolayısıyla, diğer yandan açıklanmış tercihler görüşüyle doğrudan mekanik işleyişi olan bir alet olarak, insanın bir makinenin parçası olduğu -tabi ki bir makine parçası olduğu belirtilmeden- benimsetilmiş olur. Ancak ussal olduğuna iman edilerek makulleşen bir çelişkiden başka bir şey olmayan saçmalığa varan o-insan ile ben-insanın bu harmanlanması terk edilip, sen ben aramızda bu konuyu konuştuğumuzda tercihlerin bırakalım veri alınmasını, kendi başlarına değerlendirilemeyeceğini görürüz.

Tercih etmenin zamanla olan bir süreç, bir zamanlaki olduğunun yanı sıra, tercih edilenlerin de zamanlakiler olduğunu göz ardı etmemeliyiz. Buna karşı, tercihler, iktisadi çözümlemede zaman dışı iken, tercih edilenler mekandakilerdir; zaman, çözümlenmeye eklenecekse ancak zamana özgü özelliklerinden arındırılıp mekânın bir boyutu olarak düşünülerek devreye girer. Halbuki, en basit tercih durumunda bile söz konusu olan yalnızca mekandakiler değildir, zamanlakilerdir. Diyelim, elmayı armuda tercih ediyorum. Bunun kendi başına bir anlamı yoktur. Elmayı yemeyi, armudu yemeye ya da elmanın hazır bulunmasını, armudun hazır bulunmasına tercih ediyordumdur. Yeme ya da hazırda bulunma zamanla olan süreçlerdir; tercih bu süreçler arasında da değildir, bu süreçlerin belli bir dönemde gerçekleşmeleri arasındadır. Yani süreçlerle dönemlerin buluşması gerekir. Ancak, elmanın hazır bulunduğu dönemin belli bir anından itibaren, koşullar değişip artık elma yerine armut ister duruma gelirse ne olacak? Zamanlakilerde aslolan değişimdir; tercih edilen zamanlakinin gerçekleştiği dönem boyunca tercih bakımından belirleyici olan koşullar değişebilir; dolayısıyla, dönem başında tercihte bulunup sonrada “bu benim tercihimdi” yerine “bu benim tercihim” diyerek fikrisabitlik etmek pek de akla uygun değildir. Koşullu olarak tercihte bulunmak da yeterli değildir, çünkü mümkün tüm koşulları sıralamaya

kalmak, insanın düşünme kapasitesini aştığı gibi, zaman olarak da ilk tercihi yapmadan önce sonsuz sayıda ömrü yaşamamızı gerektirir.

Tercih edilenin zamanlalığı koşulların değerlendirmeye alınmasını gerektirirken, tercih etmenin zamanlalığı bunu peşinen imkânsızlaştırır. Bunu yokumsanabilir bir ayrıntı görüp, verili olarak aldığı tercihlerine göre ussal davrandığını sanan ve buna gayret eden biri hep halin öncesine saplanıp kalmış olur. Akıl salt mantıklı düşünmeyle, totolojidir, fiilen hiçbir şeyle ilgili değildir. Geçmiş gözlemlere bakarak mantıklı düşünmenin ise, bazı inançlara ya da inanç olarak ussallaştırılabilecek alışkanlık benzeri us dışılıklara dayanması gerekir. Bu inançlar yerinde dururken görmezlikten gelirsek, akıl gözlem ve mantığa (yani, kavramsal çerçeve ve çıkarsama yöntemlerine) dayalı düşünme olarak kavranabilir. Akıl geçmişte olanlara dairdir, hem de geçmişte olanların olduğu gibi hepsine dair değildir, akla yansıdığına geçmişte olanlara dairdir ve geçmiş akla yansırken yalnızca eksilmez, ayrıca bir de çarpıklaşır. Tercihlerini akla dayalı olarak, ussal olarak yapan, aslında şimdi ya da gelecekle ilgili değil geçmişle ilgili bir karar verir; geçmişle ilgili kararı şimdiye ve geleceğe taşır. Böylece şimdiki davranışına ve gelecekte tercihte koşulsuz ısrarcı olacaksa gelecekteki davranışına geçmişle ilgili bir akıl yürütmeye ket vurmuş olur. Buysa artık geçmiş olanın şimdi ve gelecekte sürmesi ile anlamlı olabilir; yaptığının anlamlı olması geride kalanın yeniden canlanmasıyla mümkün olur. Yani ussal tercih geçmişi canlandırma arzusunu, gericiliği de beraberinde getirir.

“Bu benim tercihim.” diyenlere “Durduk yerde, gericilik etmenin ne gereği vardı şimdi?” diyebiliriz ama, tercihleri toptan inkar mı edeceğiz? Mekanik ya da (mekanik düşünmenin genişletilmiş bir versiyonu olarak) dinamik düşünürsek, böyle bir sonuç çıkar çıkmasına da, diyalektik düşünen böyle bir durumla karşı karşıya kaldığında, mevcut akli, tercihi yerli yerine oturtturarak aşmaya yönelir; bunun neticesi olarak tercihlerle ussallaştırılması sorunlu olan insan davranışı, arayışlarla düşünülebilir olur. Diyelim ki zincirlenmiş bir köle var ve zincirlerinden kurtulması ussal olarak mümkün değil, yani tercih kümesinde bir seçenek olarak zincirlerinden kurtulması bulunmuyor. Dolayısıyla, ussal tercihlerle davrandığında zincirlerinden kurtulmaya kalkışamaz. Ancak köle, bunu nasıl yapacağını bilmesede,

zincirlerinden kurtulmak istiyordur. Düzenli olarak ussal tercihlere dayalı davranmanın ketleyiciliğine karşı umut vardır; tecrübe gösterir ki, insan karar aldığı anda nasıl yapacağını bilmediği şeyleri de yapabilir. Köle zincirlerinden kurtulma kararı alıp, tercihlerle kafayı yoracağına, aklını geliştirip, değişen koşulları sürekli gözleyip, zincirlerinden kurtulmanın yolunun arayışını başlatabilir.

Tercihler, ne tür olursa olsun aklın ve bu dünyada insan hayatının olmazsa olmaz koşuludur; ancak verili değildir; her an oluşturulur. Tercihler eylemden önce değildir; eylem bizzat tercih etme sürecidir; tercihler eylem süresince değişerek, oluşur. Evdeki hesap çarşıya uymaz. Tercihlerin geçerliliği geçicidir ve başı sonu belirlenmemiştir, yereldir ve sınırları belirlenmemiştir; dolayısıyla tercihlerin insana ilişkin topyekun görüşün verili temeli olması yaşanana uymaz. Ne kadar eğri büğrü de olsa bu akıl, bu hayat, bu dünya bizim; onlardan vazgeçmek olmaz. Aklın alternatifi başka tür bir akıldır; bu hayatın alternatifi bu hayatın, bu dünyanın alternatifi bu dünyanın başka türlü olmasıdır. Tercih edilir; yeter ki, insanlık insani her şeyi dışlayacak biçimde tercihlerle özetlenmeye kalkışılmasın; insan, davranışını yetersiz aklının dar sınırları içine sıkıştırmasın; tercihler saplantılaşsın, başka türlü bir akıl, başka türlü bir hayat, başka türlü bir dünya arayışının önünde engel oluşturmaları.